

You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice

Title: Stabilizacja i rozwój gospodarki w perspektywie transformacji rynkowej w Polsce : (analiza porównawcza)

Author: Krzysztof Nowakowski

Citation style: Nowakowski Krzysztof. (1994). Stabilizacja i rozwój gospodarki w perspektywie transformacji rynkowej w Polsce : (analiza porównawcza). W: M. Syrek (red.), "Dylematy funkcjonowania i rozwoju polskiej gospodarki w latach dziewięćdziesiątych" (S. 81-95). Katowice : Wydawnictwo Uniwersytetu Śląskiego

Uznanie autorstwa - Użycie niekomercyjne - Bez utworów zależnych Polska - Licencja ta zezwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz pod warunkiem zachowania go w oryginalnej postaci (nie tworzenia utworów zależnych).

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Krzysztof NOWAKOWSKI

Stabilizacja i rozwój gospodarki w perspektywie transformacji rynkowej w Polsce (analiza porównawcza)

W toczących się w Polsce dyskusjach jedni akcentują samoczynny charakter przejścia od stabilizacji do rozwoju, inni podkreślają funkcje państwa podtrzymującego i dynamizującego ten rozwój. Choć porównawcze analizy systemów społeczno-ekonomicznych mogą grozić uproszczeniami, należy — jak się wydaje — korzystać z wiedzy i doświadczeń wyniesionych z sukcesów i porażek innych gospodarek.

Dla Polski szczególnie interesujące wydają się doświadczenia krajów latynoamerykańskich, azjatyckich i wschodnioeuropejskich. Ameryka Łacińska, a szczególnie Meksyk i Argentyna są przykładami dokonań w zakresie zwalczania inflacji i przechodzenia na drogę wzrostu, natomiast Azja Południowo-Wschodnia przypadkiem niezwykle skutecznej polityki pobudzania rozwoju, jednak przy niewielkich stosunkowo zagrożeniach hiperinflacyjnych w punkcie wyjścia.

1. Stabilizacja — pojęcie i rodzaje

Ogólnie można podzielić gospodarki na ograniczone popytem systemy rynkowe i ograniczone zasobami systemy niedoborowe z występującym „ssaniem” w gospodarce¹. Na gospodarkę rynkową spogląda się z per-

¹ J. Kornai: *Niedobór w gospodarce*. Warszawa 1985.

spektywy teorii klasycznej (gospodarka oparta na samoregulacji równoważącej system i czynnikach podaży) oraz keynesowskiej (gospodarka w istocie swojej wytrącająca się z równowagi, oparta na zagregowanym popycie). Te dwa sposoby myślenia ekonomicznego określają proponowane metody stabilizacji gospodarki, przez którą można rozumieć:

- w szerszym zakresie proces równoważenia układu makroekonomicznego (strumieni i zasobów), opierający się na optymalnym wykorzystaniu czynników produkcji²;
- w węższym zakresie przywracanie gospodarki do stanu równowagi wewnętrznej (zwalczanie deficytu budżetowego — db, inflacji) i zewnętrznej (osiąganie równowagi bilansu płatniczego — bp, a szczególnie bilansu obrotów bieżących — bob, czyli salda obrotów handlowych, przekazów i płatności odsetkowych). Jest to więc głównie ograniczanie wysokiej inflacji i niedopuszczanie do jej nawrotów.

Programy stabilizacyjne opierają się na monetarnej i absorbcyjnej (popytowej), związanej ze szkołą keynesowską, teorii bp. Teoria absorbcyjna zaleca połączenie dewaluacji z antyinflacyjną polityką finansową, przyczyniającą się do spadku popytu krajowego (jego absorbcją), aby wywołany dewaluacją wzrost popytu zagranicznego na towary krajowe nie stał się powodem powstania presji inflacyjnej (dewaluacja służy tu nie tylko wzrostowi eksportu, ale i ograniczeniu popytu krajowego). Teoria ta jest oparta na założeniu niepełnej integracji rynku międzynarodowego (ceny krajowe dostosowują się dłużej do poziomu cen za granicą, a wysoka stopa procentowa — sp — nie przyciąga odpowiednio dużego kapitału zagranicznego) oraz kształtowania procesów ekonomicznych przez państwo, np. poprzez kurs walutowy — kw.

Dla monetarnej koncepcji bp, opartej na pełnej integracji rynku międzynarodowego, nieistotny jest stan bp i źródła jego finansowania oraz manipulacje kw, następuje bowiem automatyzm napływu kapitału w celu uzupełnienia rezerw dewizowych (poprzez wysoką sp). Jest to obecnie adekwatne dla krajów wysoko rozwiniętych, gdzie stosuje się głównie kontrolę podaży pieniądza, przy której ceny krajowe nie rosną szybciej od cen za granicą, a bob wynika z napływu zagranicznych lokat kapitałowych.

Wykorzystując te ujęcia, wyróżniamy dwa rodzaje polityk stabilizacyjnych akceptowanych przez MFW:

a) **ortodoksyjne** — związane z kontrolą podaży pieniądza (*money based stabilization*), stabilnym, ale nie sztywnym kw i zwalczaniem db. Zakłada się tu istnienie integracji z rynkiem światowym, właściwe, ela-

² G. W. Kołodko: *Stabilizacja, recesja i wzrost w gospodarce postsocjalistycznej*. „Ekonomista” 1992, nr 5–6.

styczne struktury gospodarcze, a dużą wagę przywiązuje się do osiągnięcia zdolności płatniczej przez otwarcie się gospodarki i osiągnięcie równowagi bp. Zastosowano je m.in. w Chile, okresowo w Argentynie, Meksyku, Jugosławii, Turcji, połowicznie także w innych krajach zwalczających ostre postacie inflacji (również w Polsce). Doświadczenie wskazuje, że są one nieskuteczne w ograniczaniu inflacji chronicznej, opartej na inercji i oczekiwaniach inflacyjnych;

b) **heterodoksyjne** — będące właściwie odmianą ortodoksji z czasowym zastosowaniem tzw. nominalnych kotwic w obszarze polityki dochodowej (kontrola lub zamrożenie płac i cen) i kursowej (stały kw) oraz restryktywnej polityki monetarnej i fiskalnej. Po raz pierwszy zostały zastosowane na początku lat osiemdziesiątych w Brazylii i okazały się skuteczne w wielu krajach Ameryki Łacińskiej (Meksyk, Argentyna), Izraelu oraz wydają się właściwym kierunkiem dla Europy Wschodniej.

Heterodoksja i ortodoksja stabilizacyjna szczególnie dużą wagę przykładają do równoważenia budżetu, polityki monetarnej i bp, ale skuteczność narzędzi jest uzależniona od wyboru sekwencji, konsekwencji i czynników pozaekonomicznych. Pamiętajmy także, że inflacja jest nie tylko funkcją podaży pieniądza, ale i popytu na pieniądz, uwarunkowanego wzrostem cen, dochodów i sp.

Programy stabilizacyjne można także zaklasyfikować według kryterium tempa ich wprowadzania (czyli liberalizowania cen, stosunków z zagranicą, likwidowania subsydiów, ulg, deregulacji) w następujących grupach:

- **szokowe** (*Big Bang*), uzależnione od poziomu wyjściowej nierównowagi, determinacji władzy i cierpliwości oraz zasobów przyzwolenia społecznego (Jugosławia 1989, Polska 1990), czasami jedynie skuteczne w przekraczaniu tzw. masy krytycznej przemian;
- **sekwencyjno-gradualistyczne**, stosowane, głównie ze względów politycznych, w większości krajów (w Europie Wsch. typowym przykładem są Węgry). Nie zawsze jest to jednak polityka, która przynosi efekty równoważące w sensie wewnętrznym i zewnętrznym (może oprócz Czechosłowacji, gdzie sytuacja makroekonomiczna była najkorzystniejsza wśród krajów tego regionu).

MFW stwarza pewne możliwości w doborze polityki stabilizacyjnej. Dla krajów nie w pełni lub niewłaściwie rozwiniętych raczej można mówić o wykorzystaniu elementów różnych programów, z dominacją zaleceń, szczególnie w początkowym okresie, teorii absorbcyjnej — połączenie dewaluacji z restrykcyjną polityką makroekonomiczną. Zaakceptowana została także heterodoksja, co wynika z istotnych rozbieżności

między sytuacją wymienionych regionów a tezami monetarystów wyniesionymi z doświadczeń krajów wysoko rozwiniętych (w stosunku do Europy Wsch. zrezygnowano np. z prymatu osiągania równowagi zewnętrznej). Porównajmy losy programów stabilizacyjnych na przykładzie wybranych krajów latynoskich i w Europie Wsch. ze względu na:

- pewne podobieństwa między tymi regionami i krajami w punkcie wyjścia, a więc duża, choć oczywiście nie identyczna rola państwa, niedemokratyczne systemy polityczne, deficyty budżetowe, ukryte bezrobocie, istnienie stosunkowo zaawansowanych enklaw przemysłowych, problem długu zewnętrznego, zaangażowanie w regionalne procesy integracyjne, liberalizację, deregulację i prywatyzację, gospodarkę równoległą, monopolizację, zagrożenia hiperinflacyjne, mechanizmy indeksacyjne;
- analogie programowe poprzez powiązania z międzynarodowymi organizacjami finansowymi, dla których Ameryka Łac. była jedynym realnym doświadczeniem;
- spektakularne sukcesy w ostatnim okresie gospodarek meksykańskiej i argentyńskiej.

Jesteśmy także świadomi istotnych różnic korzystnych dla Ameryki Łac. (sformułowana klasa średnia, istnienie rynku kapitałowego, powiązania z kapitałem zachodnim, szeroki sektor prywatny i właściwe reakcje firm) i dla Europy Wsch. (rozbudowana infrastruktura społeczno-ekonomiczna, wyższa jakość zasobów ludzkich, brak rażących, dużych obszarów biedy i polaryzacji majątkowej społeczeństw — w Ameryce 50% ludzi żyje w biedzie, a 70% osiąga dochody poniżej średniej; w Argentynie dochody 20% najwyżej zarabiających ludzi są 11 razy wyższe niż 20% najniżej zarabiających, w Meksyku, Brazylii i Wenezueli od 15 do 33 razy, a w Polsce 4 razy³).

Ameryka Łac. należy obecnie do najbardziej dynamicznie rozwijających się regionów świata (wzrost PKB ok. 3%). Cena 1 dolara długu chilijskiego na wtórnym rynku wynosi ok. 90 centów, Meksyku — 65 centów, Argentyny — 48 centów, Polski — ok. 35 centów. W 1991 r. napłynęło do tego regionu 40 mld dolarów. To w dużej mierze wynik realizacji programów stabilizacyjnych.

³ „The Economist” 1992, April 18, s. 17; G.W. Kołodko, D. Kozierekiewicz-Walc, E. Skrzyszewska-Paczek: *Hiperinflacja i stabilizacja w gospodarce postsocjalistycznej*. Warszawa 1991; „Rzeczpospolita” 1992, nr 134.

2. Doświadczenia latynoamerykańskie

2.1. Meksyk

W Meksyku dług zewnętrzny (75 mld dolarów w 1982 r.), dewaluacja silnie nadwartościowego peso i db w wysokości 14,9% PKB, który prawie w całości był finansowany przez emisję pieniądza, przyczyniły się do rozkręcenia spirali inflacyjnej (inflacja 115%). W latach 1983—1987 rozpoczęto realizację ortodoksyjnej polityki stabilizacyjnej, opartej na częstych korektach kw, liberalizacji stosunków zewnętrznych i restryktywnej polityce makroekonomicznej. W wyniku tego zredukowano db o połowę i pojawiły się duże nadwyżki handlowe (większe miały tylko Japonia, RFN i Arabia Saudyjska), które były także efektem 36% cięć importowych (ograniczenia dewizowe, nacjonalizacja banków). Pojawiła się jednak recesja (spadek produkcji w 1983 r. o 5,3% PKB, płace realne spadły w latach 1982—1988 o 31%). Mimo tych restrykcji db wynosił 7—9% PKB. Rok 1984 był rokiem poluzowania polityki pieniężnej, na co wpływ miało także katastrofalne trzęsienie ziemi. Na dodatek w 1986 r. nastąpił spadek cen ropy o 48% (w latach 1982—1986 *terms of trade* spadło o 15%, a PKB o 3%). Realna aprecjacja peso osiągnęła 40⁰/o.

W 1986 r. uzgodniono z MFW nowy program stabilizacyjny, oparty na tzw. operacyjnym saldzie budżetu⁴. Przyjęcie programu przez MFW pozwoliło pozyskać nowe kredyty (6 mld dolarów). Gdy w 1987 r. PKB wzrósł o 1,7% i poprawił się bob (choć inflacja wzrosła do 159%), zdecydowano się na wprowadzenie kontroli płac i cen oraz przyspieszono reformy strukturalne. Ważnym ich elementem była umowa społeczna — „Pakt Solidarności Ekonomicznej”, określająca zasady ustalania płac i cen. Zliberalizowano stosunki handlowe z zagranicą poprzez obniżenie taryf importowych z 45 do 9%⁵. Już w 1988 r. inflacja spadła do 57%, a PKB rósł od 1988 r. kolejno: 1,4⁰/o; 3,1⁰/o; 3,9⁰/o; 4,0⁰/o; 4,0⁰/o. Nowe kredyty przyciągnęło porozumienie z bankami handlowymi w ramach tzw. planu Brady'ego (redukcja zadłużenia o 14%). Zaczęto znosić kontrolę cen i płac oraz wprowadzono kroczące dewaluacje (*crowling pegs*). W 1989 r. inflacja spadła do 20%. Choć bob wykazywał deficyt (1991 r. — 11 mld dolarów), szeroko napłynął kapitał zagraniczny (w 1992 r. inwestycje bezpośrednio wyniosły 3,6 mld dolarów, portfelowe — 6,3 mld dolarów, a łączne zaangażowanie obcego kapitału osiągnęło 34 mld dolarów, choć nadal

⁴ A. Sławiński: *Polityka stabilizacyjna a bilans płatniczy*. Warszawa 1992.

⁵ „The Economist” 1993, Feb. 13, s. 2.

Meksykanie przechowują za granicą ok. 50 mld dolarów). Ogromnie dużo dokonano w zakresie polityki budżetowej.

Na szeroką skalę dokonują się procesy prywatyzacyjne, jedne z największych na świecie. W 1982 r. sektor państwowy obejmował 1156 firm, a w 1990 r. już tylko 280 (250 tys. ludzi przeszło do sektora prywatnego). Amortyzacji konfliktów społecznych służyło przeznaczanie dochodów z prywatyzacji na cele socjalne. Obecnie db wynosi 1,3% PKB, dług wewnętrzny — tylko 13% PKB, a zewnętrzny — ok. 30% PKB, czyli 100 mld dolarów, netto 70 mld. Dzięki uproszczeniu systemu podatkowego ograniczono gospodarkę równoległą.

Można mówić o wielu sukcesach stabilizacji w Meksyku. Newralgicznymi punktami były: konsekwencja wewnętrzna i wobec międzynarodowych organizacji finansowych, opanowanie db, liberalizacja stosunków z zagranicą, restrukturyzacja, prywatyzacja, restrukturyzacja długu zagranicznego, przyciągnięcie obcego kapitału, uwiarygodnienie ekipy rządzącej, amortyzacja socjalna i włączenie się w regionalne inicjatywy integracyjne (NAFTA). Zagrożeniami w dalszych przemianach są: zbytńia aprecjacja peso i wysoki deficyt bob, problemy nierówności społecznych i emigracja siły roboczej, towarzyszące prywatyzacji tendencje do monopolizacji (Telmex, Televisa, Cemex), rządy w sektorze prywatnym przez oligarchiczne klany rodzinne, uzależnienie od kapitału amerykańskiego, system polityczny oparty na partii dominującej, zaniedbanie strukturalne rolnictwa (kraj o szczególnie korzystnych warunkach klimatycznych staje się importerem netto żywności i jest największym odbiorcą mleka w proszku na świecie).

2.2. Argentyna

Argentyna jest może bardziej interesującym dla nas przykładem ze względu na podobną liczbę mieszkańców, wykwalifikowaną siłę roboczą (tylko 5% analfabetów, w Brazylii — 22%), występowanie zaawansowanych gałęzi takich, jak: farmacja, stocznie, hutnictwo, rolę związków zawodowych. W 1983 r. db wyniósł 20% PKB (średnio w latach osiemdziesiątych 9%), a inflacja wynosiła 360%. PKB obniżył się w latach osiemdziesiątych o ok. 20%⁶. Tu również, podobnie jak w Meksyku, wzrosły import i spekulacja na dewaluację, prowadzące do wysokiej sp, dolaryzacji (ograniczenia popytu na pieniądz krajowy) i emigracji kapitału za granicę. W 1982 r. wraz z międzynarodowym kryzysem zadłużeniowym ustał napływ kredytów i zaistniała konieczność wygospodarowa-

⁶ A. Sławiński: *Polityka...*, s. 76; „The Economist” 1992, April 18.

nia dodatniego salda bob, co znów zmusiło do dewaluacji waluty. Dług zagraniczny, w dużej części będący zobowiązaniem budżetu, w połowie był finansowany kredytami banku centralnego. Przez zbytnią liberalizację obrotów dewizowych władze straciły kontrolę nad podażą pieniądza i kształtowaniem się sp. Rosła spekulacja, pojawiały się rabunki sklepów. Nieskuteczna okazała się kontrola płac, cen i dewaluacja peso, gdy nie kontrolowano db i podaży pieniądza. Należało więc wrócić do zasad teorii absorbcyjnej.

W 1989 r. rozpoczęły się przełomowe reformy prezydenta Menema i ministra gospodarki D. Cavalla. Społeczeństwo było już wyczerpane starymi rządami i hiperinflacją (200% miesięcznie). Od 1991 r. wielkość emisji pieniądza ograniczono do wysokości rezerw dewizowych, a Convertibility Act mówił o stałym kw, zakazywał indeksacji płac i innych kontraktów. Zmieniono politykę fiskalną. Jeszcze w 1990 r. budżet nie potrafił wyegzekwować 20 mld dolarów — 20% PKB⁷, teraz dochody z podatków wzrosły z 18 do 22% PKB, dzięki niższej inflacji i wprowadzeniu VAT. Konsekwentnie ograniczano zakres sfery publicznej i subwencje dla przedsiębiorstw państwowych. Komercjalizuje się usługi emerytalne i medyczne (Argentyńczycy, w przeciwieństwie do Meksykanów, są starym społeczeństwem). Także dochody z prywatyzacji spowodowały spadek db do poziomu 1,8% PKB. Sprywatyzowano, głównie w formie anonimowych przetargów, 30% sektora państwowego (10% udziałów poszło w ręce pracowników). Dotyczy to nawet linii lotniczych, usług energetycznych, wodnych, hut i części banków. Kupuje głównie kapitał zagraniczny, do którego Argentyńczycy nie odczuwają awersji (30 korporacji międzynarodowych). Plan Brady'ego ograniczył dług zewnętrzny o 10 mld dolarów (w 1991 r. 62 mld dolarów). Zliberalizowano stosunki z zagranicą, a cła spadły z 40 do 9%, oprócz aut. Włączono się także w organizowanie regionalnych stref wolnocłowych. Wprawdzie spadły płace realne, ale wzrosło zatrudnienie (bezrobocie, bez czasowo zatrudnionych, wyniosło 6%, a Argentyna odczuwa brak wykwalifikowanej siły roboczej), co czyni stabilizację stosunkowo mało dotkliwą społecznie. Inflacja w 1992 r. wyniosła 18%, napłynęło 5 mld dolarów, zneutralizowano potężne niegdyś peronistyczne związki zawodowe i zdemokratyzowano system polityczny, a PKB wzrasta w tempie 5% rocznie.

Zagrożenia dla stabilizacji i rozwoju są podobne jak w Meksyku: nadwartościowość miejscowej waluty (oceniana na 50%, co przyczynia się także do tego, że Buenos Aires należy do najdroższych miast świata); nierównoważenie bob (deficyt 2 mld dolarów, co skłoniło do przejścia

⁷ P. Bożyk: *Długa kuracja*. „Polityka” 1991, nr 33.

na system kroczących kw); zagrożenia monopolizacyjne w obrębie procesów prywatyzacji; niepełne jeszcze wyklarowanie się sytuacji (Argentyńscy mają w obcych bankach ok. 50 mld dolarów).

3. Pierwsze doświadczenia w Europie Wschodniej

Porównując z Ameryką Łac., można dodatkowo wskazać na występujące w tej części Europy tendencje egalitarne, duże aspiracje i oczekiwania społeczne, co może stwarzać dodatkowe zagrożenia. Tam następuje wymiana w obrębie elit, tu wymiana samych elit. Tam celem jest przebudowa mechanizmu rynkowego, tu budowa, często od podstaw, systemu finansowego i rynku. Podstawowym celem aprobowanych przez MFW programów stabilizacji stały się tu: eliminacja niedoborów i osiągnięcie równowagi wewnętrznej (ograniczanie inflacji i db) poprzez restryktywną politykę monetarną i fiskalną, liberalizację cen (elementy ortodoksji) oraz stosowanie nominalnych kotwic w postaci kw i polityki płacowej (elementy heterodoksji⁸).

Także między krajami Europy Wsch. występowały istotne różnice wyjściowe tkwiące w: skali nierównowagi innej np. w Czechosłowacji i w Polsce; różnym obciążeniu długiem zewnętrznym (CS — ok. 9 mld dolarów, Rumunia — 4 mld, Bułgaria — 12 mld, Węgry — 21 mld, Polska — 47 mld obecnie); różnych tradycjach demokratycznych (w tym rolę związków zawodowych) i rynkowych; niejednakowym zaawansowaniu reform rynkowych.

Ze względu na słabość struktur ekonomicznych, statystyki gospodarczej, niepewność reakcji firm i naciski na banki centralne istnieje trudność prowadzenia polityki monetarnej. Nierozwinięte rynki finansowe i db ograniczają przekształcanie stosunkowo wysokich oszczędności ludności w kapitał, przyczyniając się dodatkowo do recesji. Efekty polityk stabilizacyjnych częściowo obrazuje tabela.

Charakterystyczne jest, że symptomy wzrostu, inwestycje zagraniczne i kredyty pojawiły się głównie w krajach o ustabilizowanej gospodarce (Ameryka Łac., Węgry, Czechosłowacja, Polska, Słowenia), co pozwalała bezinflacyjnie dokonywać dalszych prób pobudzenia gospodarki.

⁸ *Polityka finansowa, stabilizacja, transformacja*. Red. G. W. Kołodko. Warszawa 1991; *Polityka finansowa, transformacja, wzrost*. Red. G. W. Kołodko. Warszawa 1992.

Tabela 1

Efekty polityk stabilizacyjnych

Kraj	Skumulowany spadek PNB* (%) 1989—1992	Inflacja (%)		Stopa bezrobocia (%) 1992	Udział sektora prywatnego w produkcji % 1992
		1991	1992		
Bułgaria	34,1	450	80	12	b. d.
Czechosłowacja	16,8	58	11	5	23
Węgry	22,1	35	23	12	35
Rumunia	42,8	162	194	14	20
Polska	19,2	70	45	14	45
Rosja	30,0	90	1450	2	b. d.

* Dla Rosji PMN.

Źródło: dane MFW, EBOR, World Bank, Morgan Stanley, „The Economist”.

4. Doświadczenia Azji Południowo-Wschodniej

Sukcesy tych krajów potraktujemy jako swoisty aneks do dotychczasowych rozważań, gdyż gospodarki Japonii czy tzw. krajów nowo uprzemysłowionych nie były dotknięte zjawiskami hiperinflacyjnymi. Jednak imponująca jest osiągnięta dynamika rozwoju np. Japonii (wzrost PNB od 1955 r. do kryzysu naftowego w latach osiemdziesiątych ponad 9% rocznie) czy Korei Płd. (w latach osiemdziesiątych wzrost ok. 9% rocznie). Mimo sporadycznych zagrożeń inflacyjnych (Japonia lata czterdzieste, Korea Płd. 1980 r.) i nacisków zewnętrznych związanych z realizacją programów stabilizacyjnych, podstawowym celem polityki gospodarczej było i jest pobudzanie wzrostu produkcji i konkurencyjności gospodarek. Jeśli potraktować Japonię i Koreę Płd. jako wizytówki tego regionu, to można stwierdzić, iż czynniki dynamiki miały charakter: wewnętrzny i zewnętrzny.

4.1. Wewnętrzne czynniki dynamiki

Mają one w dużym stopniu charakter historyczno-socjologiczny, związany ze specyficzną tradycją i kulturą buddyjską, konfucjańską czy szintoistyczną, budującą ducha wspólnoty, lojalności, dyscypliny, praco-

witości (w Japonii jest 13 tys. prawników, a w USA 500 tys.⁹). Brak jest także tradycji ruchów rewolucyjnych i lewicowych, a ograniczoną rolę odgrywają związki zawodowe. Znacząca jest również specyfika stosunków pracy i segmentacja na rynku pracy. Region ten słynie z jakości zasobów ludzkich, wysokiego poziomu systemu edukacyjnego i promowania kształcenia za granicą, stabilności politycznej, opartej na technokratycznych strukturach demokratycznych lub autorytarnych.

Wewnętrzne czynniki dynamiki mają także swe źródła ekonomiczne, związane z wytrwałością i nieschematycznością polityki gospodarczej; wysokimi oszczędnościami (rola sp, brak rozwiniętego systemu kapitałowego, wcześniejszych emerytur, wysokich cen nieruchomości, wydatków na kształcenie i usługi zdrowotne); wysoka stopa akumulacji i inwestycji (nawet do 30% PNB), czemu towarzyszyła niska realnie sp; niskim stopniem świadczeń socjalnych państwa. Usługi te obciążały głównie przedsiębiorstwa i oszczędzające gospodarstwa domowe (np. w Japonii tego typu świadczenia państwa są 3 razy mniejsze niż w Szwecji, 2,5 raza niż w RFN i Francji i o 50% mniejsze niż w Wlk. Brytanii i USA¹⁰). Podnosi to stopę oszczędności i akumulacji w gospodarce. Dużą rolę odgrywają konglomeraty (w Japonii tzw. *keiretsu*, a w Korei Płd. *chaebole*), które są nie tylko przejawami koncentracji produkcji i kapitału, ale i nosicielami postępu i innowacyjności (silne powiązanie ze średnimi i małymi firmami).

Dodatковым źródłem dynamiki stały się: długi efektywnie czas pracy i w początkowym okresie niskie płace, dominacja prywatnych form własności (mały udział państwowych firm, np. w Korei Płd. ok. 9%), niska stopa opodatkowania wpływająca na deficyt budżetowy (w Japonii od 1975 r.), ale i zwiększająca akumulację oraz inwestycje, strategia eksportowa — subwencje, ulgi i inne narzędzia wspomagające. Towarzyszyły temu działania antyimportowe, szczególnie nasilone w latach pięćdziesiątych i sześćdziesiątych (narzędzia taryfowe i pozataryfowe, racjonalowanie importu).

4.2. Zewnętrzne czynniki dynamiki

Powiązane są z rolą USA w narzucaniu reform rynkowych po 1945 r. i po kryzysie koreańskim oraz pomocą gospodarczą, kapitałową i technologiczną (Korea Płd. w latach 1945—1980 uzyskała 24 mld dolarów, a dochody z odsprzedaży darowizn stanowiły do 1965 r. 30% dochodów

⁹ K. Van Wolferen: *The Enigma of Japanese Power*. London 1989.

¹⁰ J. Bossak: *Japonia — strategia rozwoju w punkcie zwrotnym*. Warszawa 1990.

budżetu¹¹). Dostęp do amerykańskich rynków zbytu rekompensował w dużym stopniu utratę rynku chińskiego. Oprócz tego wykorzystano umiejętnie powstałe na zewnątrz tendencje liberalizujące handel międzynarodowy (tańsze surowce i technologie) oraz kryzys koreański, sueski i wojny wietnamskie w generowaniu popytu w tym rejonie.

Charakterystyczną cechą rozwoju wymienionych krajów była etapowość i szczególna rola państwa. Abstrahując od okresów wyznaczonych przez plany gospodarcze, progresję rozwoju można ogólnie zmieścić w dwóch etapach. Pierwszy to okres tworzenia bazy przemysłowej i silnych preferencji dla przemysłu ciężkiego, chemicznego i eksportu (lata sześćdziesiąte i siedemdziesiąte), czemu towarzyszyły:

- maksymalizacja pomocy zagranicznej w celu uzupełnienia oszczędności wewnętrznych (w Korei Płd. kapitał zagraniczny w latach 1965—1972 finansował 50% inwestycji wewnętrznych);
- deficyty bilansu handlowego (które w Japonii, Korei Płd., Singapurze, Hongkongu i na Tajwanie do 1979 r. miały trwały charakter¹²);
- izolacja od międzynarodowych rynków finansowych;
- aprecjacja walut krajowych;
- niska sp kredytów oraz racjonowanie i segmentacja na rynku kredytowym;
- wspomaganie pieniężne i fiskalne eksportu oraz polityka antyimportowa;
- ograniczanie i selekcjonowanie bezpośrednich inwestycji zagranicznych (np. w latach sześćdziesiątych Japończycy sprowadzali *know how* bankowe, a nie banki zagraniczne);
- kontrola cenowa wielu podstawowych dóbr.

Drugi etap przypada na lata osiemdziesiąte i łączy się z:

- technologicznie zaawansowanymi kierunkami restrukturyzacji i pewną ochroną sektorów schyłkowych (stopniowość przemian);
- liberalizacją obrotów handlowych i kapitałowych z zagranicą (obecnie stopa celna jest w Japonii niższa niż w USA i EWG¹³);
- desegmentacją i deregulacją rynku;
- prywatyzacją (w Japonii sprywatyzowano nawet koleje, linie lotnicze i telekomunikację);
- rozwojem giełd i innych instytucji finansowych, choć utrzymany został niemiecki model systemu finansowego opartego na bankach.

¹¹ A. Lipowski, J. Kulig: *Państwo czy rynek? Wokół „cudu gospodarczego” w Korei Południowej*. Warszawa 1992, s. 18.

¹² *International Statistics Yearbook*. IMF 1989.

¹³ H. Bińczak: *Cła w górę i w dół*. „Gazeta Bankowa” 1993, nr 14.

Instytucjonalnym zabezpieczeniem dynamiki rozwojowej w tych krajach była rola państwa, podporządkowanie instytucjom rządowym banku centralnego i szczególna rola takich organów, jak: ministerstwo finansów, ministerstwo handlu międzynarodowego i przemysłu (MITI), Bank Rozwoju czy instytucje planujące.

5. Wnioski

Niemożliwa jest restrukturalizacja i prywatyzacja oraz przejście w etap wzrostu bez stabilizacji gospodarki, ale sama stabilizacja nie zapewnia dynamiki ekonomicznej. Zgodnie z tym polityka gospodarcza powinna mieć charakter pragmatyczny, a nie ideologiczny, podporządkowany jednej doktrynie ekonomicznej. Newralgicznym punktem zwalczania inflacji i rozwoju są db o charakterze koniunkturalnym i strukturalnym, co jednak nie znaczy, że należy doktrynalnie dążyć do ich pełnego zrównoważenia. Szczególną wagę w stabilizowaniu gospodarki, ograniczaniu inercji inflacyjnej i wspomaganiu wzrostu odgrywają systemy umów społecznych, w które angażuje się państwo, pracodawcy i pracownicy. Służą to budowie społecznych i socjalnych amortyzatorów przemian. Bolączką pozostają wysokie sp, które należy zwalczać poprzez preferencje oszczędzania, inwestowania i eksportu. Obce doświadczenia wskazują, iż nie należy za wszelką cenę dążyć do wysokich nadwyżek bob, a raczej rozwiązywać problemy redukcji i restrukturyzacji długu zagranicznego oraz preferować import inwestycyjno-zaopatrzeniowy. W związku z tym należy tworzyć zachęty do napływu obcego kapitału, ale też kontrolować jego alokację. Nie należy więc zamykać gospodarek krajowych, bo to powstrzymuje przemiany dostosowawcze i wpływa na poziom cen. Korzystne dla wymiany i urealniania struktury cen okazało się wprowadzenie wymienialności pieniądza. Oznacza to uznanie rynku światowego za główny weryfikator efektywności sektora prywatnego i państwa. Na pewnym etapie niezbędne są zmiany instytucjonalne w celu zdynamizowania procesów przekształcania pieniądza w kapitał (rozwój instytucji finansowych).

Jednocześnie nie należy ulegać bieżącym naciskom grup interesów poprzez odkładanie niepopularnych decyzji, co komplikuje później reformy budżetowe i strukturalne. Swoistym *memento* pozostaje ostrożne poluzowywanie polityki pieniężnej wspomaganej — przy niekorzystnej strukturze własnościowej i organizacyjnej gospodarki — stosowaniem ele-

mentów heterodoksyjnej polityki dochodowej, ale niskie płace nie mogą być jedynym poważniejszym atutem polskiej gospodarki. Gdy już dochodzi do wycofywania się z restrykcji dochodowych, główną rolę powinny odgrywać nominalne kotwice (kw, sp) i ograniczanie db, z czym znów wiąże się konsekwentna reforma sfery budżetowej i rezygnacja z inercyjnych mechanizmów indeksacyjnych lub skracanie ich horyzontu czasowego.

Należy także unikać zbytnej aprecjacji (nadwartościowości) własnej waluty (grozi to skokową dewaluacją i inflacją) oraz upraszczanie systemy podatkowe (preferując łatwiej ściągalne podatki pośrednie). Bardzo ważnym problemem pozostaje stabilizacja systemu politycznego i eliminacja elementów populizmu i demagogii łatwych rozwiązań, przy równoczesnym tworzeniu perspektyw życiowych dla obywateli.

Należy także zwalczać przejawy polityki monopolistycznej, ale z pełną świadomością, że tylko duże organizmy gospodarcze są w stanie generować i absorbować innowacje oraz konkurować na rynku światowym.

Przedstawione uwagi wskazują na trudność sprecyzowania i zastosowania w naszym kraju rozwiązań, które gdzie indziej zdały egzamin. Mimo imponujących rezultatów są one w krajach Azji Południowo-Wschodniej w dużej mierze konsekwencją specyficznej sytuacji historycznej i kulturowej. W naszym przypadku należałoby raczej oczekiwać korzyści wynikających z integracji z EWG niż zamykać rynki wewnętrzne. W poszukiwaniu czynników wzrostu trudno liczyć na progresję popytu wewnętrznego. Stąd rola twórczego wykorzystania proinwestycyjnej i proeksportowej strategii gospodarczej zastosowanej w krajach azjatyckich. Nie wydaje się realne i korzystne w polskiej sytuacji zaaplikowanie silnego interwencjonizmu państwowego, co wynika z inercji dotychczas ukształtowanych struktur materialnych i grup interesów, niedoboru środków finansowych, braku szerokich, wykwalifikowanych i zdyscyplinowanych kadr administracji gospodarczej.

Za to aktualna jest groźba nawrotów inflacji, co może zniweczyć wszelkie próby nadania dynamiki procesom wzrostu. Świadomość tego zagrożenia umiejscawia nas bliżej problemów, przed jakimi stała i stoi Ameryka Łacińska (mimo wspomnianych różnic).

Na zakończenie można pokusić się o taką uwagę: w Ameryce Południowej i Europie Wschodniej stabilizacja jest podstawowym warunkiem, a nawet czynnikiem pobudzania wzrostu (choć nie jego trwałej dynamiki), ale na pewnym etapie rozwoju, czego doświadczyła Azja Płd.-Wsch., właśnie wszechstronny wzrost gospodarczy i społeczny jest głównym składnikiem stabilizacji społeczno-ekonomicznej.

Krzysztof Nowakowski

**Stabilisation and development of the economy
in the context of market transformation
(a comparative analysis)**

Summary

Presented here are considerations on the subject of inflation and recession in the Polish economy of the early years of the nineteen nineties. This is a comparative analysis based on experiences in implementation of stabilisation programmes in Mexico and Argentina and against the background of successes gained in dynamising the development processes in Japan and South Korea. The starting point for this analysis was provided by the problems involved in choice firstly of a type of stabilisation programme and next the dilemmas encountered in accepting a growth model in view of the inflationary risks and from the aspect of social, cultural, political, economic, internal and economic determinants.

Also discussed here are the crucial points in the implementation of the chosen economic policy, specially problems associated with economic stabilisation, indicating the importance of monetary-fiscal discipline, institutional restructuring, reconciliation of social and economic aspirations and also the role of finding a way to start on a stable growth trend, which is also a factor in stabilisation of the economy.

Krzysztof Nowakowski

**Die Stabilisierung und die Entwicklung der Wirtschaft
in der Perspektive der Markttransformation
(eine Vergleichsanalyse)**

Zusammenfassung

Dieser Artikel beinhaltet die Erwägungen zum Thema der Probleme der Inflation und der Rezession der polnischen Wirtschaft am Anfang der neunzig Jahre. Die durchgeführte Analyse hat einen Vergleichscharakter und ihren Gegenstand bilden diese Erfahrungen, die mit der Verwirklichung der Stabilisierungsprogramme am Beispiel von Mexiko und Argentinien verbunden sind und die Erfolge, die in der Dynamisierung der Entwicklungsprozesse in Japan und Südkorea erreicht wurden. Im Ausgangspunkt dieser Analyse muß man die richtige Wahl treffen, zuerst muß man den Typ des Stabilisierungsprogrammes auswählen und dann soll man die Dilemmas des Steigerungsweges angesichts der Inflationsgefahr unter dem gesellschaftlichen, kulturellen, politischen, ökonomischen, inneren und äußeren Gesichtspunkt annehmen.

In diesem Artikel wurden die kritischen Punkte in der Realisierung der angenommenen ökonomischen Politik besprochen, besonders diese, die mit der Stabilisierung der Wirtschaft verbunden sind. Es wurde auch auf die Bedeutung solcher Disziplinen wie: die monetär-fiskalische Disziplin, der institutionelle Umbau, die Versöhnung der gesellschaftlichen Ziele mit den ökonomischen Zielen aufmerksam gemacht und es wurde die Rolle des Eintrittes auf einen stabilen Steigerungsweg gezeigt, der zugleich ein Merkmal der Stabilisierung der Wirtschaft bildet.